

5. Madenler. Hanefîler dışındaki üç mezhep imamı madenlerde nisab aranacağı, 20 miskal altın veya 200 dirhem gümüş nisabına ulaşmadıkça elde edilen madenlerin zekâta tâbi olmayacağı görüşündedir.

Nisâb-ı İstiğnâ. Zekâtın müslümanların zenginlerinden alınıp fakirlerine verileceğini bildiren hadisi (Buhârî, "Zekât", 1) ve diğer delilleri dikkate alan fakihler, zekât mükelleflerinin zenginler olduğu ve kişiyi zekât vermekle yükümlü kılan bir zenginlik sınırı bulunduğu hususunda görüş birliğine varmışlar ve bunu yukarıda belirtilen miktarlarda artıcı (nâmî) vasıftaki mala sahip olunması şeklinde tesbit etmişlerdir. Buna karşılık, "Zengine zekât helâl olmaz" hadisine göre (Ebû Dâvûd, "Zekât", 28) zekât almaya mani olan zenginliğin ölçüsü belirlenirken farklı görüşler ortaya konmuştur. Hanefîler'e göre şer'î zenginliğin ölçüsü nisab olduğundan temel ihtiyaçlarından fazla nisab miktarı mala sahip olan kişi bu mallar artıcı vasıfta olmasa da bazı yönlerden zengin kabul edilir. Buna göre yukarıda belirtilen nâmî malları nisab miktarına ulaşmamakla birlikte temel ihtiyaçları dışında 85 gr. altın veya 595 gr. gümüş değerinde -kıymetli mücevherat gibi- nâmî olmayan mala sahip olmaya nisâb-ı istiğnâ denir. Bu nitelikte ve ölçüde mala sahip bulunan kimse zekâtla yükümlü sayılmamakla beraber zekât alması da câiz olmaz; ayrıca fitre vermek ve kurban kesmekle mükelleftir. Nâmî olsun olmasın nisab miktarından az mala sahip olan kişiye ise sağlıklı ve kazanan kişi olsa da zekât verilebilir. Yine bu durumdaki kişinin başkalarından yardım istemesinde bir sakınca yoktur. Çünkü şer'an zengin sayılmanın ölçüsü nisabdır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise zenginliğin ölçüsü kişiye ve bakmakla yükümlü olduğu kimselere yetecek kadar mala sahip olmak (kifayet), fakirliğin ölçüsü de muhtaç olmaktır. Buna göre artıcı vasıfta olsun olmasın kendisine ve bakmakla mükellef olduğu kişilere yetecek kadar mala sahip olan kimsenin zekât alması câiz değildir; buna karşılık nisabın üstünde malı olduğu halde kendisinin ve aile fertlerinin geçimini sağlayamıyorsa zekât alması câizdir ve başkalarından yardım istemesinde bir sakınca yoktur. Meselâ nisabın çok üstünde ticarî sermayesi olan bir kimsenin ticaret hayatındaki durgunluktan veya başka bir sebepten dolayı geçim sıkıntısına düşmesi halinde zekât alması câizdir. Buna karşılık sağlıklı yerinde, çalışma imkân ve gücüne sahip olduğu halde ça-

lışmayan kişilere zekât vermek câiz değildir. Zenginlik sınırıyla ilgili bu ihtilâfın pratik sonuçlarından biri şudur: Hanefîler'e göre bir yoksula bir defada en çok nisab miktarı zekât verilebilir. Cumhura göre ise fakirin fakirliğini ortadan kaldıracak, ona bir ömür boyu yetecek ve bir daha zekât almaya muhtaç olmayacak kadar zekât verilmesi câizdir (Hz. Peygamber döneminden sonra malların değerinde meydana gelen değişiklikler karşısında nisab konusunun gözden geçirilmesi ihtiyacını dile getiren görüşler için bk. Yûsuf el-Kardâvî, I, 261-269; ayrıca bk. ZEKÂT).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, II, 183-184; Buhârî, "Zekât", I, 32, 55; Ebû Dâvûd, "Zekât", 28; Nesâî, "Zekât", 25; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (nşr. Muhibbüddin el-Hatîb), Kahire 1396, s. 84; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. M. Halîl Herrâs), Kahire 1389/1969, s. 557, 559-560, 575-577, 578-579, 648; Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, II, 48-49; Mâverdi, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, Kahire 1973, s. 115, 117, 118, 119, 120, 192; Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1978, II, 189-191; III, 3; Kâsânî, *Bedâ'i'*, II, 19, 20-26, 30; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, Kahire 1975, I, 274-275, 277, 284-285, 289; *Tecrid Tercemesi*, V, 31-32, 59, 66, 83-85; Şevkânî, *Neylü'l-evtâr*, IV, 159; Yûsuf el-Kardâvî, *Fıkhü'z-zekât*, Beyrut 1973, I, 261-269, 361-362, 440, 446, 447-450.

MEHMET ERKAL

NİSÂBUR

(bk. NİŞÂBUR).

NİSÂBÜRÎ, Ebû Reşîd

(bk. EBÜ REŞİD en-NİSÂBÜRÎ).

NİSÂBÜRÎ, Mahmûd b. Ebü'l-Hasan

(محمود بن أبي الحسن النيسابوري)

Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ebi'l-Hasan b. el-Hüseyn el-Gaznevî en-Nisâbûrî (ö. 553/1158'den sonra)

Tefsir âlimi ve Hanefî fakihî.

Beyânülhak lakabıyla tanınmış olup Şehâbeddin ve Necmeddin lakaplarıyla da anılmıştır. İlk kaynaklarda sadece Ebü'l-Hasan diye geçen babasının adı *Hedîyyetü'l-ârifin*'de Ali olarak verilmiş, bizzat kendisi Kâsım ve Muhammed adlı iki oğlundan söz etmiştir. Nisâbûrî muhtemelen Nişâbur'da yetişmiştir. *İcâzü'l-beyân* adlı eserini 553'te (1158) Hucend'de tamamladığına göre (*Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 403) hayatının bir bölümünü burada ge-

çirmiş, daha sonra Dimaşk'a yerleşerek el-Medresetü'l-Muîniyye'de müderrislik yapmış (Nuaymî, I, 589), vefatına kadar bu görevini sürdürmüş, ölümünden sonra yerine oğlu Muhammed geçmiştir. Ziriklî'nin onun ölüm tarihini 550 (1155) olarak vermesi doğru değildir. Yâkût el-Hamevî'nin değerli bir âlim olduğuna, tefsir, dil, fıkıh gibi alanlardaki uzman kişiliğine işaret ettiği Nisâbûrî kadî ve hatiplerin övünçü olarak nitelendirilmiş, özellikle tefsir alanında eserler vermiştir.

Eserleri. 1. *İcâzü'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân*. Eserin mukaddimesinde müellif belli bir görüşün nakliyle sınırlı olan ilk dönem teliflerinin yetersiz kaldığını, sonrakilerin ise öğrenmeyi zorlaştıracak ölçüde ayrıntı ve tekrarlarla dolu olduğunu söylemiş, bu sebeple orta hacimde bir eser yazmayı amaçladığını kaydetmiş, bununla birlikte eserinde tefsir, telif, i'rab, nüzül sebebi, fikhî ahkâm ve garîb hadis gibi değişik türden 10.000'den çok meselenin ele alınıp açıklandığını belirtmiş, ayrıca daha geniş bilgi edinmek isteyenlerin *Gururü'l-eşkâvî fi me'âni't-tenzil* adlı eserine başvurmalarını tavsiye etmiştir. Başta Ebû Müslim el-İsfahânî'nin *Câmi'u't-te'vil li-muħkemi't-tenzil*'i ile Mâverdi'nin *en-Nüket ve'l-uyûn*'u olmak üzere Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, Ali b. Hamza el-Kisâî'nin *Me'âni'l-Kur'ân*'ı, Ma'mer b. Müsennâ'nın *Mecâzü'l-Kur'ân*'ı gibi kaynaklardan yararlanılarak kaleme alınan eser Hanîf b. Hasan el-Kâsımî tarafından tahkikli olarak neşredilmiştir (I-II, Beyrut 1995). 2. *Vaḍaḥu'l-burhân fi müşkilâti'l-Kur'ân*. Kur'an'ın anlaşılması zor olan âyetleriyle garîb kelimelerini açıklamak, inkârcıların bu tür âyetlere dayanarak Kur'an hakkında ileri sürdükleri şüphe ve itirazlara cevap vermek üzere kaleme alınan eseri Safvân Adnân Dâvûdî tahkik ederek yayımlamıştır (I-II, Dimaşk-Beyrut 1410/1990). Müellif, bu kitabında yer verdiği beyitleri daha sonra hazırlayacağı bir eserde şerhedeceğini söylemiştir (I, 170). Nisâbûrî'nin *Bâhirü'l-burhân fi me'âni müşkilâti'l-Kur'ân* adıyla yayımlanan eseri (nşr. Suâd bint Sâlih b. Saîd Bâbekî, Mekke 1997) *Vaḍaḥu'l-burhân* ile aynı olup yalnızca nüsha farklılıklarını içermektedir. 3. *Halku'l-insân*. Bir nüshası Kahire'de Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de bulunan (nr. 2445) eserde insanın yaratılışının ve karakteristik özelliklerinin konu edildiği belirtilmiş de (*Keşfü'z-zunûn*, I, 722) nüshayı gördüğünü söyleyen Hanîf b. Hasan el-Kâsımî bu çalışmanın Nisâbûrî'ye aidiyetinin kesin olmadığını ve konusunun zühd, ahlâk ve faziletlerle ilgi-

li bulunduğunu, bu sebeple adının *Hulu-ku'l-insân* şeklinde okunması gerektiğini belirtmiştir (*Îcâzû'l-beyân*, neşredenin girişi, I, 23). **4. Cümelü'l-ğarâ'ib fi tefsiri'l-hadîş** (TSMK, III. Ahmed, nr. 2334; Süleymaniye Ktp., Beşir Ağa [Eyüp], nr. 79, vr. 2^{a-b}). Edirnevî'nin bu risâleyi müellifin *Îcâzû'l-beyân* adlı eserinin şerhi olarak zikretmesi bir zühul eseri olmalıdır. **5. el-Mûcez fi'n-nâsihi ve'l-mensûh**. Safvân Adnân Dâvûdî, bir nüshası Dublin'de Chester Beatty Kütüphanesi'nde bulunan (nr. 3883) eserin bir nüshasının da kendinde olduğunu söylemekte (*Vađahu'l-burhân*, neşredenin girişi, I, 14), Hanîf b. Hasan el-Kâsımî ise eserin IV. (X.) yüzyıl âlimlerinden doğrudan nakiller ihtiva etmesi sebebiyle VI. (XII.) yüzyılda yaşamış olan Nisâbüri'ye ait olmayacağını ileri sürmektedir (*Îcâzû'l-beyân*, neşredenin girişi, I, 26). **6. Ğurerü'l-eğâvîl fi me'âni't-tenzîl**. Müellif bu çalışmasını *Îcâzû'l-beyân*'da zikretmektedir (I, 55). **7. Kıta'u'r-riyâz fi bi-de'i'l-i'tirâz**. **8. el-Ğülâletü fi mes'ele-ti'l-yemin 'alâ şürbi'l-mâ' mine'l-kûz ve lâ mâ' fi'l-kûz** (son iki eseri müellif *Vađahu'l-burhân fi müşkilâti'l-Kur'ân* adlı kitabında kaydetmektedir [I, 118, 139]). Nisâbüri'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Düererü'l-kelimât 'alâ Ğurerü'l-âyâti'l-mühime li't-te'aru-zi ve's-şübühât, Şevâridü's-şevâhid ve kalâ'idü'l-kaşâ'ib, el-Es'iletü'r-râ'i'a ve'l-ecvibetü's-şâdi'a, et-Tezkire ve't-tebşura fi mes'âli'l-fıkħ*. Müellif, *Cümelü'l-ğarâ'ib* adlı risâlesinde (vr. 11^a) ayrıca fıkħ usulüne dair bir eserinin bulunduğunu söylemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mahmûd b. Ebû'l-Hasan en-Nisâbüri, *Îcâzû'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân* (nşr. Hanîf b. Hasan el-Kâsımî), Beyrut 1995, I, 55; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 11-41; a.mlf., *Vađahu'l-burhân fi müşkilâti'l-Kur'ân* (nşr. Safvân Adnân Dâvûdî), Dimaşk 1410/1990, I, 118, 139, 170; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 11-81; a.mlf., *Cümelü'l-ğarâ'ib*, TSMK, III. Ahmed, nr. 2334, vr. 11^a; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIX, 124-125; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirin*, II, 211-212; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 277; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 589; *Keşfü'z-zunûn*, I, 601-602, 722; Ahmed b. Muhammed Edirnevî, *Tabakâtü'l-müfessirin* (nşr. Süleyman b. Sâlih el-Hizzî), Medine 1417/1997, s. 424-425; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 733; *İzâhu'l-meknûn*, I, 162, 468, 610; II, 58, 144; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 403; Ziriklî, *el-A'lâm*, VIII, 43.

ADEM YERİNDE

NİSÂBÜRÎ, Nizâmeddin

(bk. NİZÂMEDDİN en-NİSÂBÜRÎ).

NİSÂBÜRÎ, Selmân b. Nâsir

(سلمان بن ناصر النيسابوري)

Ebû'l-Kâsım Selmân b. Nâsir b. İmrân b. Muhammed el-Ensâri en-Nisâbüri (ö. 512/1118)

Eş'arî kelâmcısı.

Nişâbur'da doğdu. Tabakat müelliflerinden Yâfiî ve Musannif adını Süleyman olarak kaydeder (*Mir'âtü'l-cenân*, III, 203; *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, vr. 22^a). Ergiyân'a nisbeti dolayısıyla Ergiyânî diye de anılır (Ziriklî, III, 170-171). Abdülgâfir el-Fârisî onu üçüncü tabaka Şâfiî âlimleri arasında göstermekte, süfî, zâhid ve döneminin değerli bir şahsiyeti olduğunu, evini irşad yurdu haline getirdiğini belirtir (*Târihu Nisâbur*, s. 386-387). Nisâbüri bir müddet Nişâbur'da Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî'den ders okuduktan sonra Hicaz'a gitti. Orada Abdülgâfir el-Fârisî ve Ebû Abdurrahman Tâhir eş-Şahhâmî gibi ikinci tabakaya mensup Şâfiî âlimlerinden ders aldı ve rivayette bulundu. Hicaz'dan Bağdat'a döndü, ardından Dimaşk'a geçti. Abdülgâfir el-Fârisî onun Dimaşk'ta iken (457/1065) Muhammed b. Mekki el-Ezdi'den ders okuduğunu ve semâ yoluyla rivayette bulunduğuunu kaydetmektedir (a.g.e., s. 386-

387). Daha sonra tekrar Nişâbur'a dönerek İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'den usûlü'd-dîn ve fıkħ dersleri aldı. Bir müddet Horasan'da kalan Nisâbüri, Fazlullah b. Ahmed el-Mihyenî (Mihenî), Kerîme el-Merzûdiyye ve Ebû Sâlih el-Müezzîn gibi âlimlerden faydalandı ve hadis rivayet etti. Kendisinden de Ebû'l-Muzaffer İbnü's-Sem'ânî gibi âlimler rivayette bulunmak üzere icâzet aldı. Kaynaklarda Nisâbüri'nin tefsir ve usul ilimlerinin ileri gelenlerinden sayılması yanında döneminin seçkin bir şahsiyeti olduğu, ince tefekküre ve yumuşak bir üslûba sahip bulunduğu, ifade tarzındaki eksikliklere rağmen anlaşılması zor konulara kolayca nüfuz ettiği, önde gelen kelâm âlimlerinin usul yöntemlerine vukuf kesbettiği, mânevî hayatının maddî yaşantısından daha zengin olduğu, dinî salâbetine güvenilerek Nişâbur Nizâmîyesi'ndeki kütüphanede kalmasına izin verildiği kaydedilir (a.g.e., a.y.; Bedrân, VI, 213-214). Tabakat kitapları Nisâbüri'yi "süfî fakih" ve "süfî mütekellim" diye nitelemektedir. Muhtemelen bu telakkinin bir yansıması olarak bazı kaynaklarda onun cinlerle konuştuğu, onlara vaaz ve nasihatlerde bulunduğu şeklindeki bilgilere rastlanmaktadır (Sübkî, VII, 96-99). Nisâbüri, Şâfiî fıkħı ve Eş'arî kelâmında temayüz etmiş kişilerdendi (Abdülgâfir el-Fârisî, s. 386-387).

Selmân b. Nâsir en-Nisâbüri'nin *Şerhu'l-İrşâd* adlı eserinin II. cildinin unvan ve ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2247)

